

ԻՐԱՎԱՍՈՒԲՅԵԿՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՏ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ (ՎԵՐԱՑԱԿԱՆ) ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հասմիկ Լեյլոյան

ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու
պատմության ամբիոնի ասպիրանտ,
«Վիվա Արմենիա» ՓԲԸ տեղանքի տեղակայման
պայմանագրերի կառավարման ավագ մասնագետ
hasmik.leyloyan@ysu.am
Orcid ID: 0000-0001-7849-9591

Ներածություն

«Իրավական հնարավորություն» և «իրավական իրականություն» իրավափիլիսոփայական հասկացություններն իրենց առանձնահատուկ դրսևորումներն են ստանում իրավունքի ընդհանուր տեսության համար առանցքային հանդիսացող «իրավասուբյեկտություն» ու նրա բաղկացուցիչ հանդիսացող «իրավագործունակություն» և «իրավունակություն» կատեգորիաների գործող կառուցակարգերում: Սույն հոդվածի նպատակն է բացահայտել տվյալ դրսևորումները և վերլուծել նշված կառուցակարգերում իրավական հնարավորության առանձին տեսակները, մասնավորապես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունը՝ «իրավասուբյեկտություն» հասկացության հիմքում դնելով «հնարավորություն» իրավափիլիսոփայական կատեգորիան:

Այս մոտեցմամբ, առանձին - առանձին կոդիտարկվեն իրավունակությունը և իրավագործունակությունը՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություններ, սուբյեկտիվ իրավունքերը՝ որպես իրական իրավական հնարավորություններ, ինչպես նաև կվերլուծվեն նշված կատեգորիաների փոխհարաբերության առումները, հիմնական տարբերությունները և տարբերակման անհրաժեշտությունը: Հոդվածում նաև հատուկ անդրադարձ կկատարվի իրավունքի սուբյեկտ հանդիսացող իրավաբանական անձանց իրավունակության (կամ իրավասուբյեկտության)՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության հիմնահարցին:

Վերոգրյալի դիտարկումը և քննությունը ունեն գործնական և մեթոդաբանական կարևոր նշանակություն, քանի որ վերլուծության ընթացքում վեր են հանվում այն իրավական նախադրյալները, որոնց շնորհիվ հնարավոր է դառնում խորապես ըմբռնել իրավունքի և օրենքի արդյունավետ կենսագործման կառուցակարգերը:

1. «Իրավասուբյեկտություն» հասկացության բացահայտումը ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության համատեքստում.

Պատահական չէ, որ «հնարավորություն» կատեգորիայի միջոցով սովորաբար բնորոշվում են «իրավասուբյեկտություն», «իրավունակություն», «իրավագործունակություն», «սուբյեկտիվ իրավունք», «լիազորություն» և այլ համանման իրավաբանական եզրույթները: Միաժամանակ, իրավասուբյեկտությունը (կամ իրավագործունակությունը) իրավաբանական գրականության մեջ բնորոշվում է որպես իրավունքի սուբյեկտների համար իրավունքի նորմով նախատեսված ընդունակություն լինել իրավահարաբերության մասնակից և ունենալ (կամ իր գործողություններ

րով ձեռք բերել) սուբյեկտիվ իրավունքներ և կրել պարտականություններ¹: Օրինակ՝ տեսաբան Ս.Ս. Ալեքսենը գրում է. «Իրավասուբյեկտությունը անձի (քաղաքացու, քաղաքացիների խմբերի, պետության և նրա մարմինների) ընդունակությունն է լինել իրավունքի սուբյեկտ, այսինքն՝ իրավահարաբերությունների մասնակից ու սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների կրող: Այն ներառում է ինչպես անձի՝ իրավունքներ և պարտականություններ ունենալու, այնպես էլ դրանք ինքնուրույն իրացնելու ընդունակությունը»²:

Անձի կամ իրավունքի սուբյեկտի համար իրավունքի նորմով նախատեսված ընդունակությունը, մեր համոզմամբ, նույնանում է «հնարավորություն» եզրույթի հետ, քանի որ այստեղ ընդունակությունը կամ նույն ինքը՝ հնարավորությունը, անհատի ֆիզիկական և հոգեբանական կենսունակությունն է, որը թույլ է տալիս իրեն կատարել իրավական նշանակալի գործողություններ, այլ կերպ ասած՝ ունենալ հնարավորություն դրանք կատարելու: Եվ ամենևին պատահական չէ, որ Վ.Ս. Ներսիսյանը իրավասուբյեկտությունը դիտարկելիս այն բնորոշում է որպես իրավունքի սուբյեկտ լինելու և պարտականություններ կրելու անձի վերացական հնարավորություն³: Մեկ այլ տեսաբան՝ Օ.Վ. Պավլիշինը, անդրադառնալով «իրավասուբյեկտություն» կատեգորիային, տեղին նկատում է. «Այս կատեգորիան արտացոլում է մարդու և իրավունքի կապը, ինչպես նաև մասնավոր հնարավորությունների բովանդակությունը, որոնք ապահովում են օրենքի՝ նորմատիվ ձևով այդ կապի ամրագրումը: Իսկ հնարավորություններն ինքնին որոշվում են իրավասուբյեկտության և հասարակական զարգացման կարիքների ու օրինաչափությունների (իրավական իրականության) կապով»⁴: Իրավաբանական գրականության մեջ հանդիպում ենք նաև այնպիսի ձևակերպման, համաձայն որի իրավասուբյեկտությունը «օրինական անցաթուղթ» է կամ պետական թույլտվություն, որի շնորհիվ անձը ստանում է հնարավորություն մտնել համապատասխան իրավահարաբերությունների մեջ⁵:

Իրավունակության դեպքում նույնպես մենք կիսում ենք այն տեսաբանների կարծիքները (օրինակ՝ Օ.Ա. Կրասավչիկով, Է.Ա. Ֆլեյշից, Ն.Վ. Ուշանովա), որոնք տվյալ հասկացության ներքո հասկանում են իրավունքի սուբյեկտի՝ պետության կողմից ձանաչված ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունը՝ ունենալու իրավունքի նորմերով նախատեսված իրավունքներ և պարտականություններ, լինել դրանց կրողը⁶:

Անդրադառնալով ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություններին՝ նշենք, որ ըստ իրավական երևույթների, ձևավորման և իրականացման աստիճանի կամ, ըստ որոշ տեսաբանների (մասնավորապես՝ Ա.Վ. Վիսսարովի), իրա-

¹ Տե՛ս **Վաղաշյան Ա. Գ.**, Պետության և իրավունքի տեսություն-2: Ղասախտություններ, ԵՊՀ. – Երևան: Հեղինակային հրատարակություն, 2011, էջ 259:

² **Алексеев С. С.**, Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М.: Юрид. лит-ра, 1966, էջ 145:

³ Տե՛ս **Нерсисянц В. С.**, Общая теория права и государства: учебник. М.: Норма, 2010, էջ 509 – 510:

⁴ **Павлышин О. В.**, Природа правосубъектности в контексте семиотических исследований права // Проблемы правосубъектности: современные интерпретации: материалы международной научно-практической конференции. Самара: Самарская гуманитарная академия, 2010, вып. 8., էջ 13:

⁵ Տե՛ս **Василенко А. И., Максимов М. В., Чистяков Н. М.**, Теория государства и права: учебное пособие. М.: Книжный мир, 2007, էջ 196:

⁶ Տե՛ս **Флейшиц Е. А.**, Соотношение правоспособности и субъективных прав // Вопросы общей теории советского права. М., 1960, էջ 257 – 258; **Красавчиков О. А.**, Социальное содержание правоспособности советских граждан // Правоведение. 1960, № 1, էջ 23; **Ушанова Н. В.**, «Правосубъектность как сочетание возможности и действительности», Правовая политика и правовая жизнь, № 1, Саратов – Москва, 2009, էջ 170:

վունքում իրական իրավական հնարավորության զարգացման փուլերի¹ իրավական հանրավորությունները դասակարգվում են ընդհանուր (վերացական), մասնավոր, ինչպես նաև փաստացի իրավական հնարավորությունների: «Ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության պարագայում անհրաժեշտ իրավական նախադրյալների ծավալը չի բավարարում, որ այն վերածվի իրականության, մինչդեռ իրական իրավական հնարավորության դեպքում դրա համար առկա են բոլոր անհրաժեշտ իրավական նախադրյալները»²:

1.2 Իրավունակությունը՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություն.

Ն.Վ. Ուշանովայի համոզմամբ՝ իրավունակությունը՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություն, չունի ինքնուրույն նշանակություն, այն չի ապահովում որևէ իրական, փաստացի օգուտ, այլ միայն թույլ է տալիս ունենալ օրենքով նախատեսված իրավունքներ և պարտականություններ, լինել դրանց կրողը, այսինքն՝ հանդես է գալիս որպես իրավունքի իրացման անհրաժեշտ նախապայման³: Սրան հակառակ՝ սուբյեկտիվ իրավունքները, որոնք կրում են բացառապես իրավունակությամբ օժտված իրավունքի սուբյեկտները, վերջիններիս համար դառնում են իրական իրավական հնարավորություններ՝ իրացնել իրենց իրավունքները և դրանով իսկ բավարարել իրենց շահերը⁴: Այս կառուցակարգում իրավունակությունը և սուբյեկտիվ իրավունքները հանդես են գալիս որպես իրավական հնարավորություններ, որոնք հաջորդաբար փոխարինում են միմյանց: Այլ կերպ ասած՝ դրանք իրավական հնարավորության զարգացման տարբեր փուլեր են, որտեղ սուբյեկտիվ իրավունքը երկրորդ փուլն է, որն առաջացել է առաջին փուլի՝ իրավունակության կենսագործման արդյունքում: Նմանօրինակ մոտեցման կողմնակից է նաև Է.Ա. Ֆլեյշիցը, ով գտնում է, որ իրավունակությունը փուլ առ փուլ վերածվում է մասնավոր սուբյեկտիվ իրավունքների⁵:

Վերոգրյալի համատեքստում հետաքրքրական և տարածված է նաև Ծ.Ա. Յամպոլսկայաի մոտեցումը, համաձայն որի՝ անհատի սուբյեկտիվ իրավունքն իր զարգացման ընթացքում անցնում է երեք փուլ. «1) սուբյեկտիվ իրավունքի պոտենցիալ վիճակի իրավունակության փուլ, 2) ինքնին սուբյեկտիվ իրավունքի, իրավական կարգավիճակի առաջացման փուլ, 3) մասնավոր իրավահարաբերություններում սուբյեկտիվ իրավունքի կենսագործման փուլ»⁶: Մեր կարծիքով՝ արդարացի են բոլոր այն մոտեցումները, որոնցում իրավունակությունը դիտարկվում է որպես քաղաքացու կամ անձի հնարավորություն (ընդունակություն) ունենալու օրենքով նախատեսված իրավունքներ և պարտականություններ, և միանշանակ սխալական է իրավունակությունը դիտարկել որպես ինքնին որոշակի իրավունքների համակցություն: Սա բացատրվում է նրանով, որ ինքնին իրավունքները և պարտականությունները սահմանվում են օրենքներում, իսկ իրավունակությունը պայման է դրանց իրացման համար: Մեր այս մոտեցումը հաստատում է նաև տեսաբան Ն.Ի. Մատուզովը. «Չի

¹ St' u Виссаров А. В., Возможность в праве: Классификация // Вопросы теории и истории государства и права. – 2013. – УДК 340.12(470), էջ 83:

² St' u Լեյդյան Հ. Ա., «Իրավական հնարավորությունների տեսակները և դրանց առանձնահատկությունները», <https://doi.org/10.46991/S&L/2023.95.005>, «Պետություն և իրավունք» թիվ 1 (95), ԵՊՀ, Երևան, 2023, էջ 8:

³ St' u Ушанова Н. В., “Правосубъектность как сочетание возможности и действительности”, Правовая политика и правовая жизнь, № 1, Саратов - Москва, 2009, էջ 170:

⁴ St' u Теория государства и права: курс лекций / под ред. Матузова Н.И., Малько А.В., М., 2000, էջ 520 - 521:

⁵ St' u Флейшиц Е. А., Соотношение правоспособности и субъективных прав // Вопросы общей теории советского права. М., 1960, էջ 271 - 281:

⁶ St' u Ямпольская Ц. А., Субъекты административного права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1958, էջ 32 - 33:

կարելի նույնացնել անձի իրավական ունակությունը իր նպատակի հետ, որի համար այդ ունակությունը տրված է: Դրանք տարբեր հասկացություններ են, թեև սերտորեն փոխկապակցված են: Մի կողմից՝ անձի սոցիալ - իրավական հատկությունը, մյուս կողմից՝ օրենքով ամրագրված իրավունքներն ու պարտականությունները, որոնց կրողը կարող է լինել միայն այն իրավունքի սուբյեկտը, ով օժտված է վերոհիշյալ հատկությամբ»¹:

Իրավունակության և սուբյեկտիվ իրավունքների տարբերակման վառ ընդգծված մոտեցումներ կարող ենք հանդիպել նաև տեսաբաններ Վ.Վ. Կոժենիկովի և Ն.Մ. Կորկունովի մոտ: Վ.Վ. Կոժենիկովը գրում է. «Պետության կողմից ճանաչված իրավունակությունը օրենքով նախատեսված իրավունքներ և պարտականություններ ունենալու և դրանք կրելու ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություն է, սակայն իրավունակությունը ինքնին ոչ մի իրական իրավունք չի տրամադրում: Սա միայն «իրավունք ունենալու իրավունք է», որը ճանապարհ է այս կամ այն բարիքի ստացման, որոշակի գործողությունների կատարման համար»²: Իսկ Ն.Մ. Կորկունովի համոզմամբ. «Իրավունակությունը բացառապես նշանակում է, որ մարդը կարող է ունենալ որոշակի իրավունքներ, բայց դա չի նշանակում, որ նա իրականում տիրապետում է այդ իրավունքներին: Յուրաքանչյուր ոք կարող է ունենալ սեփականության իրավունք, բայց դրանից որևէ կերպ չի բխում, որ այդ իրավունքներն արդեն իսկ նրա մոտ առկա են»³:

Իրավունակության և սուբյեկտիվ իրավունքների փոխհարաբերությունը և հիմնական տարբերությունները հետևյալն են: Նախ՝ իրավունակությունը ֆիզիկական անձի մոտ ծագում է ծննդյան պահից և դադարում է մահվամբ (<< Քաղաքացիական օրենսգիրք, գլուխ 4, 20-րդ հոդված, 2-ին կետ): Այն կախված չէ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից: Այլ կեպ ասած կամ համաձայն << Քաղաքացիական օրենսգրքի՝ քաղաքացիական իրավունակությունը բոլոր քաղաքացիների համար ճանաչվում է հավասարապես (<< Քաղ. օրենսգիրք, գլուխ 4, 20-րդ հոդված, 1-ին կետ): Երկրորդը, իրավունակությունը անբակտելի է անձից, հետևաբար չի կարելի փոխանցել, գրկել, «խլել» կամ սահմանափակել այլ կերպ, քան օրենքով նախատեսված դեպքերում ու կարգով: Ինչպես դիպուկ նկատում է Ա.Մ. Նեչաևան, «Միայն իրավունքը կարող է սահմանափակվել, բայց ոչ իրավունակությունը»⁴: Երրորդը, իրավունակությունը առաջնային է սուբյեկտիվ իրավունքի նկատմամբ. այդպիսով՝ իրավունակությունը կատարում է անհրաժեշտ նախապայմանի դեր իրավունքի կենսագործման համար: Եվ վերջապես, սուբյեկտիվ իրավունքը մասնավոր (իրական) է, իսկ իրավունակությունը՝ ընդհանուր (վերացական):

Իրավաբանական գրականության մեջ իրավունակությունը կամ իրավասուբյեկտությունը ընդունված է տարբերակել ընդհանուր, ճյուղային և հատուկ տեսակների⁵: Ընդհանուր իրավունակությունը (կամ իրավասուբյեկտությունը) յուրաքանչ-

¹ Матузов Н. И., Субъективные права граждан СССР. Саратов, 1966, էջ 79:

² Кожевников В. В., «Понятие субъекта права в контексте соотношения философско-правовых категорий «правовая возможность» и «правовая действительность», Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве, аграрное и земельное право, 2020, № 1(181), էջ 76:

³ Коркунов Н. М., Лекции по общей теории права. СПб.: Н.К. Мартынов, 1909, էջ 147:

⁴ Нечаева А. М., О правоспособности и дееспособности физических лиц // Государство и право, 2001., № 2, էջ 39:

⁵ Տե՛ս Վաղաշյան Ա. Գ., Պետության և իրավունքի տեսություն-2: Դասախոսություններ, ԵՊՀ. – Երևան: Հեղինակային հրատարակություն, 2011, էջ 260 - 261:

յուր քաղաքացու հիմնարար հնարավորությունն է՝ լինել իրավունքի սուբյեկտ ընդհանրապես: Օրինակ, Ն.Ի. Մատուզովի կարծիքով, հենց ընդհանուր իրավունական շնորհիվ է, որ յուրաքանչյուր ոք ծննդյան պահից ձանաչվում է օրենքով նախատեսված իրավունքների կրող¹: Իսկ տեսաբան Օ.Օ. Միրոնովի կարծիքով. «Մենք չունենք քաղաքացիներ, որոնք օժտված չլինեն ընդհանուր իրավունականությամբ»²: Բայց և այնպես, ֆիզիկական անձանցից զատ, իրավունքի սուբյեկտ են նաև իրավաբանական անձինք, որոնց իրավունականության (կամ իրավասուբյեկտության) որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության հիմնահարցին հարկ ենք համարում անդրադառնալ առանձին:

Մասնավորապես, չնայած օրենսդրական ամրագրմանը (որպես օրինակ՝ ՀՀ Քաղ. օրենսգիրք, գլուխ 5, 50-րդ հոդված)՝ իրավաբանական անձանց ընդհանուր իրավունականության (կամ իրավասուբյեկտության) մեկնաբանման վերաբերյալ իրավաբան գիտնականների շրջանում առկա է տարակարծություն: Իրավաբան գիտնականների մի մասը համակարծիք է և ընդունում է, որ առևտրային կազմակերպությունները ունեն հնարավորություն իրականացնելու օրենքով չարգելված ցանկացած տեսակի գործունեություն (ՀՀ Քաղ. օրենսգիրք, գլուխ 5, 50-րդ հոդված, 2-րդ կետ), հետևաբար օժտված են ընդհանուր իրավունականությամբ, իսկ ոչ առևտրային կազմակերպությունները օժտված են հատուկ իրավունականությամբ³: Սա պայմանավորված է նրանով, որ ոչ առևտրային կազմակերպությունները հնարավորություն ունեն իրականացնել միայն այնպիսի իրավական նշանակալի գործողություններ, որոնք համապատասխանում են իրենց կանոնադրությամբ կամ այլ հիմնադիր փաստաթղթերով նախատեսված գործունեության նպատակներին (ՀՀ Քաղ. օրենսգիրք, գլուխ 5, 55-րդ հոդված, 2-րդ կետ), ինչպես նաև, իրենց գործունեության հետ կապված, կրում են պարտականություններ:

Վերոգրյալ մոտեցումներին հակառակ տեսակետն է պաշտպանում Վ.Կ. Անդրեևան, ով գրում է. «Այն հանգամանքը, որ իրավաբանական անձը կարող է ունենալ քաղաքացիական իրավունքներ, որոնք համապատասխանում են հիմնադիր փաստաթղթերով նախատեսված իրենց գործունեության նպատակներին, և այդ գործունեության հետ կապված կրում է պարտականություններ, ոչ այլ ինչ է, քան հատուկ իրավունականություն»⁴ (տես նաև ՀՀ Քաղ. օրենսգիրք, գլուխ 5, 50-րդ հոդված, 1-ին կետ): Իսկ տեսաբան Ն.Վ. Ուշանովան ընդգծում է, որ քաղաքացիական իրավունքի գիտակարգում ընդունված է, որ բոլոր իրավաբանական անձինք օժտված են հատուկ իրավունականությամբ, որը հիմնված է իրենց գործունեության նպատակների և բնույթի վրա⁵: Մեր կարծիքով, անկախ նրանից, թե իրավաբանական անձանց իրավունականության որ տեսակի մեկնաբանման դիրքերից ենք ելնում և ընդհանուր, և հատուկ իրավունականության ընկալման դեպքում, իրավաբանական անձը կրում է ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություններ, որոնք այն անհրաժեշտ նախապայմանն են, առանց որի իրավաբանական անձը չի կարող ձեռք բերել իրավունքի նորմերով նախատեսված համապատասխան իրավունքներ և պարտականություններ:

¹ St`u Матузов Н. И., Личность, права, демократия. Саратов, 1972, էջ 203 - 204:

² Миров О. О., Особенности правоспособности в Советском государстве // Вопросы теории государства и права. Саратов, 1968. Вып. 1, էջ 154:

³ St`u Емелин А. В., Проблемы классификации видов правоспособности и дееспособности юридических лиц в российском гражданском праве // Юрист. 2000. № 3, էջ 9 - 15:

⁴ Андреев В. К., Проблемы правосубъектности в предпринимательской деятельности // Правовое регулирование предпринимательской деятельности: сб. ст. / под ред. В.В. Лаптева. М., 1995, էջ 22:

⁵ St`u Ушанова Н. В., "Правосубъектность как сочетание возможности и действительности", Правовая политика и правовая жизнь, № 1, Саратов - Москва, 2009, էջ 172:

1.3 Իրավագործունակությունը՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություն.

Իրավունակությունը կենսագործվում կամ, այլ կերպ ասած, վերածվում է իրականության իրավագործունակության միջոցով: Սա նշանակում է, որ իրավունքի սուբյեկտը ոչ միայն ունի իրավունքներ և պարտականություններ կրելու հնարավորություն, այլ նաև իր գործողությունների արդյունքում կարող իրացնել իր իրավունքները և պարտականությունները, դրանով իսկ կրել պատասխանատվություն և լինել իրավահարաբերությունների մասնակից: «Իրավաբանական գրականության մեջ իրավագործունակությունը սահմանվում է որպես անձի՝ իրավունքի նորմերով նախատեսված ընդունակություն, իր գործողություններով ձեռք բերել իրավունքներ ու պարտականություններ, ինչպես նաև իրականացնել իրավունքները և կատարել պարտականությունները»¹: Ինչպես տեղին նկատում է Ն.Վ. Ուշանովան. «Իրավագործունակությունը կապված է գործելու ունակության հնարավորության հետ»²: Իսկ մարդու գործողությունները անշուշտ կախված են իր հոգեկան և տարիքային որակների հետ: Հետևաբար, ի տարբերություն իրավունակության՝ իրավագործունակությունը անձի երկրորդային իրավական հատկություն է և իրավունքի մի շարք ձյուղերում ժամանակային առումով վրա է հասնում որոշակի տարիքից սկսած (տես՝ ՀՀ Քաղ. օրենսգիրք, գլուխ 4, 24-րդ հոդված, 1-ին կետ): Առանաձնահատկություններից է նաև այն, որ իրավագործունակության բովանդակությունը կարող է իրացվել նաև այլ անձի կամ քաղաքացու օրինական ներկայացուցչի կողմից՝ հոգուտ քաղաքացու: Եվ վերջապես, անձի իրավագործունակությունը կարող է սահմանափակվել օրենքով նախատեսված դեպքերում ու կարգով, և լինեն համապատասխանաբար սահմանափակ ծավալի և լրիվ անգործունակ անձինք (ՀՀ Քաղ. օրենսգիրք, գլուխ 4, 31-րդ և 32-րդ հոդվածներ):

Մեր վերլուծության շրջանակներում հետաքրքրական է նաև տեսաբան Ս.Ի. Արխիպովի մոտեցումը, համաձայն որի՝ իրավունակությունը և իրավագործունակությունը կարող են դիտարկվել որպես անձի և իրավակարգի միջև առկա, այսպես կոչված, իրավասուբյեկտային կապի զարգացման երկու կարևորագույն աստիճան կամ փուլ³: Իավասուբյեկտային առաջին փուլը կամ աստիճանը իրավունակությունն է, որի դեպքում իրավունքի սուբյեկտը դեռևս զրկված է իրավական բովանդակությունից և չի ընդունում կամային որոշումներ: Իսկ արդեն իրավասուբյեկտային երկրորդ փուլը կամ աստիճանը բնորոշվում է իրավունքի սուբյեկտի մոտ իրավագործունակության կամ իրավական հասունության առաջացման հետ, որի դեպքում անձը ձեռք է բերում ունակություն՝ ինքնուրույն կատարելու իրավական գործողություններ: Իրավագործունակության նկարագրված փուլի կամ աստիճանի շնորհիվ՝ Ս.Ի. Արխիպովի մատանանշած իրավասուբյեկտային կապը անցում է կատարում որակապես այլ մակարդակ, որտեղ, բացի իրավունքի սուբյեկտ հանդիսանալու ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունից, անձը ձեռք է բերում ունակություն (հնարավորություն) ինքնուրույն կատարել իրավական գործողություններ, ձեռք բերել և իրականացնել իր իրավունքներն ու պարտականությունները, ինչպես նաև կրել իրավական պատասխանատվություն իր գործողությունների համար:

Դիտարկելով «իրավունակություն» և «իրավագործունակություն» հասկացությունների բովանդակությունը՝ համապատասխանաբար որպես իրավունքներ ունե-

¹ Վաղաշյան Ա. Գ., Պետության և իրավունքի տեսություն-2: Ղաասխոսություններ, ԵՊՀ. – Երևան: Հեղինակային հրատարակություն, 2011, էջ 260:

² Ушанова Н. В., “Правосубъектность как сочетание возможности и действительности”, Правовая политика и правовая жизнь, № 1, Саратов - Москва, 2009, էջ 172:

³ Ст'я Архипов С. И., Субъект права в центре правовой системы // Государство и право. 2005, №7, էջ 21:

նալու և այդ իրավունքները սեփական գործողություններով իրականացնելու և պարտականությունները կատարելու հնարավորություն (ընդունակություն), հարկ ենք համարում արձանագրել, որ այս համատեքստում իրավունքի սուբյեկտը գտնվում է լիարժեք «հանգստի» վիճակում: Այս վիճակում նա պոտենցիալ պատրաստ է միայն (ստատիկ) գործողությունների, բայց ոչ գործելու ակտիվ (դինամիկ)¹: Իրավունքի սուբյեկտի տվյալ վիճակը պայմանավորված է նրանով, որ, ինչպես արդեն նշել ենք, իրավունակությունը ոչ թե սուբյեկտիվ իրավունքների տիրապետումն է, այլ միայն այդպիսի տիրապետման համար անձի ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունը: Սա հավասարապես վերաբերում է նաև իրավագործունակությանը, որը նույնպես չի արտացոլում սուբյեկտիվ իրավունքների փաստացի օգտագործման, պաշտպանության կամ իրավական պարտավորությունների կատարման առանձնահատկությունները²: Փոխարենը իրավագործունակությունը բնորոշում է անձի ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունը՝ վերը թվարկվածը անելու համար:

Եզրակացություն

Այսպիսով, կատարված վերլուծության հիման վրա կարող ենք եզրակացնել հետևյալը.

1. Իրավասուբյեկտությունը՝ որպես հավաքական կատեգորիա, պարունակում է իրավունքներ և պարտականություններ ունենալու, դրանք ինքնուրույն իրականացնելու, սեփական գործողությունների համար պատասխանատվություն կրելու ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություններ: Հետևաբար, իրավասուբյեկտությունը իրավունքի սուբյեկտ լինելու անձի հնարավորությունն (ունակությունն) է՝ դրանից բխող բոլոր իրավական հետևանքներով: Նշվածը թույլ է տալիս մեզ արձանագրել, որ «իրավասուբյեկտություն» հասկացության հիմքում ընկած է «հնարավորություն» իրավափիլիսոփայական կատեգորիան:

2. Իրավունակությունը՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություն, իրավունքի իրացման անհրաժեշտ նախապայման է և որևէ կերպ չի կարող նույնացվել սուբյեկտիվ իրավունքների հետ, որոնք իրենց հերթին իրական իրավական հնարավորություններ են և տրված են բացառապես իրավունակությամբ օժտված իրավունքի սուբյեկտներին: Իրավունակությունը և սուբյեկտիվ իրավունքները, ըստ էության, իրավական հնարավորության զարգացման տարբեր փուլեր են, որտեղ սուբյեկտիվ իրավունքը երկրորդ փուլն է, որն առաջացել է առաջին փուլի՝ իրավունակության կենսագործման շնորհիվ:

3. Անկախ նրանից, թե ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունակության որ տեսակի մեկնաբանման դիրքերից ենք ելնում՝ և ընդհանուր, և հատուկ, և ճյուղային իրավունակության ընկալման դեպքում, իրավունքի սուբյեկտը կրում է ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություններ, որոնք այն անհրաժեշտ նախապայմանն են, առանց որի իրավունքի սուբյեկտը չի կարող ձեռք բերել իրավունքի նորմերով նախատեսված համապատասխան իրավունքները և պարտականությունները:

4. Իրավունակությունը կենսագործվում կամ, այլ կերպ ասած, վերածվում է իրականության իրավագործունակության միջոցով, որը իրավասուբյեկտության երկրորդ փուլը կամ աստիճանն է և բնորոշվում է իրավունքի սուբյեկտի իրավական

¹ Տե՛ս **Кожевников В. В.**, “Понятие субъекта права в контексте соотношения философско-правовых категорий «правовая возможность» и «правовая действительность»”, Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве, аграрное и земельное право, 2020, № 1(181), էջ 77:

² Տե՛ս **Грецов Ю.И.**, Субъект права // Вестник СПб ун-та. Серия 14. Право. 2014, էջ 34:

հասունությամբ: Իրավագործունակության դեպքում նույնպես այն ոչ թե սուբյեկտիվ իրավունքների տիրապետումն է, այլ միայն այդպիսի տիրապետման համար անձի ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորությունը:

5. Իրավասուբյեկտության՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության դիտարկումը և վերլուծությունը ունեն մեթոդաբանական կարևոր նշանակություն, քանի որ վերլուծության ընթացքում դիտարկվում և վեր են հանվում այն իրավական նախադրյալները, որոնց շնորհիվ հնարավոր է դառնում խորապես ըմբռնել իրավունքի և օրենքի արդյունավետ կենսագործման կառուցակարգերը, ինչը հատկապես կարևոր է իրավաստեղծագործության և իրավակիրառ պրակտիկայում:

Համառոտագիր

«Իրավական հնարավորություն» և «իրավական իրականություն» իրավափիլիսոփայական հասկացությունները իրենց առանձնահատուկ դրսևորումներն են ստանում իրավունքի ընդհանուր տեսության համար առանցքային հանդիսացող «իրավասուբյեկտություն» ու իր բաղկացուցիչ հանդիսացող «իրավագործունակություն» և «իրավունակություն» կատեգորիաների գործող կառուցակարգերում: Տվյալ դրսևորումների բացահայտման և նշված կառուցակարգերում իրավական հնարավորության առանձին տեսակների, մասնավորապես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության, վերլուծության ընթացքում հեղինակը «իրավասուբյեկտություն» հասկացության հիմքում դնում է «հնարավորություն» իրավափիլիսոփայական կատեգորիան:

Այս մոտեցման տեսանկյունից առանձին - առանձին դիտարկվում են իրավունակությունը և իրավագործունակությունը՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություններ, սուբյեկտիվ իրավունքերը՝ որպես իրական իրավական հնարավորություններ, ինչպես նաև վերլուծվում են նշված կատեգորիաների փոխհարաբերության առումները, հիմնական տարբերությունները և տարբերական անհրաժեշտությունը: Հեղինակը նաև հատուկ անդրադարձ է կատարում իրավունքի սուբյեկտ հանդիսացող իրավաբանական անձանց իրավունակության (կամ իրավասուբյեկտության)՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության հիմնահարցին:

Հոդվածում ներկայացված եզրակացության համաձայն՝ իրավասուբյեկտության՝ որպես ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորության դիտարկումը և վերլուծությունը ունեն մեթոդաբանական կարևոր նշանակություն, քանի որ վերլուծության ընթացքում դիտարկվում և վեր են հանվում այն իրավական նախադրյալները, որոնց շնորհիվ հնարավոր է դառնում խորապես ըմբռնել իրավունքի և օրենքի արդյունավետ կենսագործման կառուցակարգերը, ինչը հատկապես կարևոր է իրավաստեղծագործության և իրավակիրառ պրակտիկայում:

Բանալի բառեր – իրավունք; իրավասուբյեկտություն; իրավունակություն; իրավագործունակություն; իրավական հնարավորություն; ընդհանուր (վերացական) իրավական հնարավորություն; իրավական իրականություն; սուբյեկտիվ իրավունքներ; իրավունքի կենսագործում; իրավունքի փիլիսոփայություն

ПРАВОСУБЪЕКТНОСТЬ КАК ОБЩАЯ (АБСТРАКТНАЯ) ПРАВОВАЯ ВОЗМОЖНОСТЬ

Асмик Лейлоян

Аспирант кафедры теории и истории

государства и права ЕГУ,

*Старший специалист по управлению контрактами по
размещению сайтов в ЗАО «МТС Армения»*

hasmik.leyloyan@ysu.am

Orcid ID: 0000-0001-7849-9591

Абстракт

Философско-правовые понятия «правовая возможность» и «правовая действительность» получают свои особые проявления в существующих структурах функционирования одной из ключевых категорий общей теории права — правосубъектности, а также в ее составляющих категорий правоспособности и правдееспособности. В ходе выявления данных проявлений и анализа отдельных видов правовых возможности, в частности, общей (абстрактной) правовой возможности, автор ставит в основе понятия «правосубъектность» философско-правовую категорию «возможность».

С точки зрения данного подхода отдельно рассматриваются правоспособность и дееспособность как общие (абстрактные) правовые возможности, субъективные права как реальные правовые возможности, а также анализируются соотношение между указанными категориями, основные их различия и необходимость их дифференциации. Автор также отдельно обращает внимание на вопрос о правоспособности (или правосубъектности) как общей (абстрактной) правовой возможности юридических лиц, являющихся субъектами права.

Согласно представленному в статье заключению, анализ правосубъектности как общей (абстрактной) правовой возможности имеет важное методологическое значение, поскольку в ходе анализа рассматриваются и выделяются правовые предпосылки, благодаря которым становится возможным глубокое понимание структуры эффективной реализации права и закона, что особенно важно для правотворчества и правоприменительной практики.

Ключевые слова – *Право; правосубъектность; правоспособность; правдееспособность; правовая возможность; общая (абстрактная) правовая возможность; правовая действительность; субъективные права; реализация права; философия права*

LEGAL PERSONALITY AS A GENERAL (ABSTRACT) LEGAL POSSIBILITY

Hasmik Leyloyan

*Post-Graduate Student at the YSU Chair of
Theory and History of State and Law,
Site Implementation Contracts Management
Senior Specialist at "MTS Armenia" CJSC
hasmik.leyloyan@ysu.am
Orcid ID: 0000-0001-7849-9591*

Abstract

The philosophical-legal concepts of "legal possibility" and "legal reality" manifest themselves in specific ways in the existing structures of the functioning of one of the key categories of the general theory of law — legal personality, as well as in its components of legal capacity and legal capacity to act. In the process of identifying these manifestations and analyzing various types of legal possibilities, especially general (abstract) legal possibility, the author places the philosophical-legal category of "possibility" at the core of the concept of "legal personality".

From this perspective, separately are considered legal capacity and legal capacity to act as general (abstract) legal possibilities, subjective rights as real legal possibilities, as well as the relationship between these categories is analyzed, highlighting their main differences and the necessity of differentiation. The author also draws special attention to the question of legal capacity (or legal personality) as a general (abstract) legal possibility of legal entities that are subjects of the law.

According to the conclusion presented in the article, the analysis of legal personality as a general (abstract) legal possibility has important methodological significance, as it examines and identifies the legal prerequisites that enable a deep understanding of the structure of the effective realization of law and legislation, which is particularly important for lawmaking activities and law implementation practice.

Key words – *Law; legal personality; legal capacity; legal capacity to act; legal possibility; general (abstract) possibility in law; legal reality; subjective rights; realization of law; philosophy of law*